
ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΕΡΩΤΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

ΕΠΙΛΟΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΧΟΛΙΑ

Ανδρέας Ν. Μιχαλόπουλος
Χαρίλαος Ν. Μιχαλόπουλος

ΚΕΔΡΟΣ

Ανθολογία λατινικής ερωτικής ποίησης

ISBN 978-960-04-4961-7

Υπεύθυνη Τμήματος Επιμέλειας-Διόρθωσης: Μαρία Σπανάκη
Επιμέλεια-διόρθωση: Αναστασία Παπασταθοπούλου
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2019

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.
Γ. Γενναδίου 3
Αθήνα 106 78
τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655
www.kedros.gr • www.facebook.com / kedros.gr
e-mail: books@kedros.gr

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ένα από τα πιο γνωστά μοτίβα της ρωμαϊκής ζωγραφικής αποτελεί η ερωτική συνάντηση της θεάς Αφροδίτης με τον θεό Άρη. Σε τοιχογραφία της Πομπηίας η Αφροδίτη, ημίγυμνη, γέρνει στην αγκαλιά του θεού του πολέμου, ο οποίος έχει εναποθέσει στα πόδια της την περικεφαλαία, την ασπίδα και το δόρυ του. Σε άλλη τοιχογραφία ο θεός, φορώντας την περικεφαλαία και κρατώντας το δόρυ του, στέκεται πίσω από την αγαπημένη του, η οποία είναι καθισμένη σε πολυτελή καρέκλα, και απλώνοντας το χέρι του χαϊδεύει το ένα στήθος της. Το σύμπλεγμα των δύο εραστών ενσαρκώνει μία από τις θεμελιακές αντινομίες της ρωμαϊκής ταυτότητας, τη συμπλοκή έρωτα και πολέμου. Πίσω από τον ερωτικό εναγκαλισμό του Άρη και της Αφροδίτης μπορεί κανείς να διακρίνει τη μεταμόρφωση ενός αγροτικού και σκληροτράχηλου λαού σε έναν λαό γεμάτο πάθος για την ομορφιά, τις τέχνες και τον έρωτα. Άλλωστε, μητέρα του Αινεία, του γενάρχη των Ρωμαίων, ήταν η θεά Αφροδίτη. Ο ποιητής Οβίδιος, στο σκαμπρόζικο έργο του *Ερωτική τέχνη (Ars Amatoria)* (1.59-60), περιγράφει την ερωτική μεταμόρφωση της Ρώμης ως εξής: «Όσα άστρα έχει ο ουρανός, τόσα κορίτσια η Ρώμη. / Η Αφροδίτη, του Αινεία η μάνα, την πόλη του κατέχει».

Ο έρωτας και οι ποικίλες εκφάνσεις του δεν έπαψαν ποτέ να βρίσκονται στο επίκεντρο του δημόσιου και του ιδιωτικού βίου της Ρώμης. Διόλου τυχαία, άλλωστε, η λέξη ROMA αναγραμματίζεται σε AMOR (= έρωτας). Οι

Ρωμαίοι ποιητές, στην προσπάθειά τους να φανούν αντάξιοι συνεχιστές των Ελλήνων προκατόχων τους, καλλιέργησαν συστηματικά και διεύρυναν το πεδίο της ερωτικής γραφής κατακτώντας νέους εκφραστικούς τρόπους, εξερευνώντας νέες θεματικές και προχωρώντας σε τολμηρά νέα εγχειρήματα. Η λατινική ερωτική ποίηση είναι γεμάτη πολυχρωμία, εκπλήξεις, ανατροπές και αντινομίες. Τη διακρίνει φαντασία, ευαισθησία, τόλμη, ειρωνεία και, όχι σπάνια, καυστικό χιούμορ. Είναι ένας χώρος αναρίθμητων αποχρώσεων, όπου τα πιο λεπτά σκιρτήματα μιας ερωτευμένης καρδιάς μπορούν να συνυπάρχουν με την εκδικητική μανία ενός προδομένου έρωτα.

Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα παρατηρείται μια αξιοπρόσεκτη αύξηση στην κυκλοφορία μεταφρασμένων έργων της λατινικής λογοτεχνίας. Έτσι, η Ρώμη, αυτός ο γνωστός άγνωστος της κλασικής πολιτιστικής μας κληρονομιάς, έχει αρχίσει να βγαίνει από την αφάνεια και να γίνεται κτήμα ενός ολοένα διευρυνόμενου αναγνωστικού κοινού. Θα είναι πραγματικά μεγάλη μας χαρά αν τα ποιητικά κείμενα που ανθολογούνται εδώ – αρκετά από τα οποία μεταφράζονται για πρώτη φορά στη νέα ελληνική – καταφέρουν να συγκινήσουν με την ομορφιά τους όσο το δυνατόν περισσότερους αναγνώστες και να συμβάλουν στην προβολή και στη διάδοση της λατινικής λογοτεχνίας στη χώρα μας.

Όπως συμβαίνει με κάθε ανθολογία, η επιλογή των κειμένων έγινε με βάση τα αισθητικά μας κριτήρια. Όλα τα ποιήματα μεταφράστηκαν από εμάς για τις ανάγκες αυτής της ανθολογίας. Συμπεριλάβαμε όσο το δυνατόν περισσότερα ποιητικά είδη (έπος, ελεγεία, λυρική ποίηση, επίγραμμα), με σκοπό να αναδείξουμε την ποικιλία της ερωτικής λατινικής ποίησης. Έμφαση δόθηκε κυρίως στους ποιητές της αυγούστειας εποχής (Βεργίλιος, Οράτιος, Προπέρτιος, Τίβουλλος, Σουλπικία και Οβίδιος), μίας από τις πιο σημαντικές περιόδους της ρωμαϊκής Ιστορίας των γραμμάτων και των τεχνών, ωστόσο ανθολογήθηκαν και ποιητές τόσο από την

περίοδο της Δημοκρατίας (Κάτουλλος), όσο και από τα αυτοκρατορικά χρόνια (Μαρτιάλης, *Πριάπεια*).

Η ανθολογία αυτή απευθύνεται σε κάθε αναγνώστη που επιθυμεί να γνωρίσει τη λατινική ποίηση, αλλά και σε εκείνον που θέλει να διευρύνει τη γνωριμία του με αυτήν. Σύντομα εργοβιογραφικά σημειώματα για κάθε ποιητή βοηθούν τον αναγνώστη να αποκτήσει μια, έστω αδρή, εικόνα των συνθηκών (ιστορικών, πολιτικών, πνευματικών, και άλλων) συγγραφής κάθε έργου, ώστε να μπορέσει να εκτιμήσει καλύτερα τη συμβολή κάθε δημιουργού. Σύντομες ερμηνευτικές υποσημειώσεις παρατίθενται για να διευκολύνουν την κατανόηση του κειμένου. Όσον αφορά τη μετάφραση της λατινικής στη νέα ελληνική, προσπαθήσαμε να επιτύχουμε τη νοηματική ακρίβεια χωρίς εκπτώσεις στο αισθητικό κομμάτι. Δεν εφαρμόζουμε στη μετάφρασή μας παραδοσιακά μετρικά σχήματα και αποδίδουμε το λατινικό κείμενο σε νεοελληνικό στίχο με έντονη ρυθμικότητα, η οποία τον διαφοροποιεί από την πεζολογία ενώ ταυτόχρονα βοηθά στη διατήρηση του πνεύματος και της αισθητικής της σύγχρονης ποιητικής γραφής. Επίσης, καταβάλαμε κάθε δυνατή προσπάθεια να διατηρηθεί (στον βαθμό που αυτό είναι δυνατόν) το ποιητικό ύφος και η εκφραστική δυναμική του λατινικού πρωτοτύπου. Σε κάθε περίπτωση, στόχος μας ήταν το μεταφρασμένο κείμενο να μπορεί να λειτουργήσει αυτόνομα στο νέο γλωσσικό του περιβάλλον.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους όσοι με υπομονή και επιμονή στάθηκαν πλάι μας αρωγοί σε αυτή τη δύσκολη προσπάθεια. Ευχαριστίες πρωτίστως οφείλονται στον εκδότη του Κέδρου, κύριο Ευάγγελο Παπαθανασόπουλο, καθώς και στον κύριο Ιορδάνη Κουμασιδίδη και στην κυρία Μαρία Σπανάκη, οι οποίοι στήριξαν σε όλα τα στάδια της προετοιμασίας το παρόν εγχείρημα. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στην κυρία Αναστασία Παπασταθοπούλου για την εξαιρετική γλωσσική επιμέλεια του κειμένου. Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε από καρδιάς τους φίλους

και αγαπητούς συναδέλφους με τους οποίους μοιραστήκαμε ιδέες, αγωνίες και προβληματισμούς κατά τη διάρκεια της επίπονης μεταφραστικής μας εργασίας. Εννοείται πως όποιες αβλεψίες και λάθη βαραίνουν αποκλειστικά εμάς.

Ανδρέας Ν. Μιχαλόπουλος • Χαρίλαος Ν. Μιχαλόπουλος

ΚΑΤΟΥΛΛΟΣ
[Gaius Valerius Catullus]

Ο Γάιος Βαλέριος Κάτουλλος γεννήθηκε στη Βερόνα, στη ρωμαϊκή επαρχία της εντεύθεν των Άλπεων Γαλατίας (Gallia Cisalpina), γύρω στο 87-84 π.Χ. και πέθανε στη Ρώμη σε ηλικία τριάντα ετών περίπου, γύρω στο 57-54 π.Χ.

Πληροφορίες για τη ζωή του αντλούμε από το έργο του ίδιου, αλλά και από σκόρπιες αναφορές μεταγενέστερων συγγραφέων. Ανήκε σε πλούσια οικογένεια ιππέων, και μάλιστα ο πατέρας του ήταν τόσο ευπρόληπτος, ώστε να φιλοξενεί στο σπίτι του τον Ιούλιο Καίσαρα την εποχή που ο τελευταίος ήταν διοικητής των γαλατικών επαρχιών.

Ο Κάτουλλος έζησε σε μια ιδιαίτερα ταραγμένη για τη Ρώμη εποχή, κατά την οποία κυριαρχούσε μια κατάσταση αστάθειας και άγχους, αλλά και ευκαιριών για ατομική ελευθερία. Αν και διατηρούσε φιλικές σχέσεις με επιφανείς συγχρόνους του, όπως ο Κορνήλιος Νέπως, ο Κικέρωνας, ο Καίσαρας και ο ευνοούμενός του Μαμούρρας, ο ρήτορας Ορτίνσιος Ορτάλος και ο Ρωμαίος πατρίκιος Μάνλιος, ωστόσο ενδιαφέρθηκε ελάχιστα για την πολιτική και αφοσιώθηκε εξ ολοκλήρου στη λογοτεχνία.

Κεντρικά γεγονότα στη ζωή του αποτέλεσαν ο θάνατος του αδερφού του και η θυελλώδης σχέση του με τη Λεσβία, λογοτεχνικό ψευδώνυμο – κατά πάσα πιθανότητα – της Κλωδίας, η οποία ήταν αδερφή του μεγάλου εχθρού του Κικέρωνα Πόπλιου Κλώδιου Πούλχερ και σύζυγος του Κόιντου Καικίλιου Μέτελλου Κέλερ. Ο Κάτουλλος στα ποιήματά του περιγράφει με ένταση και παραστατικότητα τα πολυάριθμα στάδια του παθιασμένου έρωτά του για τη Λεσβία καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα συναισθημάτων, από την αρχική ευφορία και πληρότητα μέχρι την αμφιβολία, την απιστία, ακόμη και την οργή και την απώλεια. Βασικό ρόλο στη ζωή του ποιητή

και στην ποίησή του παίζουν οι φίλοι του, νέοι ποιητές και αυτοί. Ο ίδιος μάλιστα αναδείχθηκε σε ηγετική φυσιογνωμία ενός κύκλου ποιητών που έδρασαν περί τα μέσα του 1ου αι. π.Χ. και έμειναν γνωστοί ως «νεωτερικοί ποιητές» (*poetae novi*), ονομασία που τους απέδωσε συλλήβδην ο Κικέρωνας. Επρόκειτο για μία ομάδα από νέους, ευαίσθητους και κομψευόμενους ποιητές (όπως οι Φούριος Βιβάκουλος, Έλβιος Κίννας, Λικίνιος Κάλβος Μάκερ, Βάρρων Αττακινός, και άλλοι), οι οποίοι πρώτοι δέχτηκαν και αφομοίωσαν τα διδάγματα της ελληνιστικής αισθητικής και προσπάθησαν να αλλάξουν τη λατινική ποίηση. Οι ποιητές αυτοί γύρισαν την πλάτη στην επική παράδοση που είχε διαμορφωθεί στη λατινική λογοτεχνία με προεξάρχουσα μορφή τον Έννιο και στράφηκαν σε μικρότερες και κομψότερες συνθέσεις. Όπως οι Αλεξανδρινοί (ιδιαίτερα ο Καλλίμαχος), έτσι και οι «νεωτερικοί» υποστήριζαν ότι η ποίηση θα πρέπει να κρίνεται από την τέχνη της και όχι από το μέγεθός της. Γι' αυτό αγαπούσαν ιδιαίτερα τα επιγράμματα και τα πολύμετρα μικρά στιχουργήματα με περιεχόμενο ερωτικό, χιουμοριστικό, προσβλητικό, αλλά και, γενικότερα, ευκαιριακού χαρακτήρα.

Διαθέτουμε 116 ποιήματα του Κάτουλλου, τα οποία διακρίνονται σε τρεις ενότητες: α) τα συντομότερα λυρικά (πολύμετρα): ππ. 1-60, β) τα μεγάλα (*carmina maiora*): ππ. 61-68 και γ) τα επιγράμματα: ππ. 69-116. Τα ποιήματα αυτά ποικίλλουν σε έκταση, θέμα και μέτρο. Η μετρική, όπως και η θεματική και υφολογική ποικιλία του έργου του είναι πραγματικά εντυπωσιακή. Λυρικός, επικός, ελεγειακός, ιαμβικός, επιγραμματικός ο ποιητής δημιουργεί ένα έργο γεμάτο ζωντάνια και συναίσθημα. Δίχως να απομακρύνεται από τη ρωμαϊκή παράδοση της λυρικής ποίησης, ωστόσο καταφέρνει να την ανανεώσει αντλώντας συχνά την έμπνευσή του από την αρχαϊκή ελληνική λυρική ποίηση (δείχνει ιδιαίτερη αγάπη για τη Σαπφώ). Την ίδια στιγμή βασικές αισθητικές αρχές της ελληνιστικής ποίησης διατρέχουν το σύνολο του έργου του.

3*

Θρηνήστε, Αφροδίτες κι Έρωτες
κι όλοι του κόσμου οι αισθηματίες.
Ο σπουργίτης της κοπέλας μου πέθανε!
Ο σπουργίτης, της κοπέλας μου η χαρά,
που πιότερο κι απ' τα ματάκια της τον αγαπούσε εκείνη. 5
Γλυκούλης ήταν και, όπως κόρη τη μάνα της γνωρίζει,
έτσι κι εκείνος την κυρά του γνώριζε.
Ρούπι δεν έκανε απ' την αγκάλη της·
άλλοτε δω κι άλλοτε κει χοροπηδώντας
αδιάκοπα τιτίβιζε για κείνη μοναχά. 10
Τώρα πορεύεται στις σκοτεινιάς τον δρόμο,
για κει απ' όπου δεν έχει γυρισμό.
Καταραμένα του Άδη σκοτάδια,
που αχόρταγα καταπίνετε κάθε ομορφιά!
Τόσο όμορφος ήταν ο σπουργίτης που μου αρπάξατε. 15
Τι συμφορά! Σπουργίτη καημενούλη,
για σένα τα ματάκια της κοπέλας μου
κοκκίνισαν πρησμένα από το κλάμα.

* Ο ποιητής θρηνεί για τον θάνατο του αγαπημένου σπουργιτιού της κοπέλας του.

5*

Λεσβία μου, να ζούμε και να αγαπάμε,
 καρφί να μη μας καίγεται
 για τα κουτσομπολιά των γέρων!
 Να δύνει ο ήλιος το μπορεί και πάλι να ανατέλλει.
 Μα μια φορά αν η ζωή μας δύσει,
 φέρνει νυχτιά μεγάλη του θανάτου. 5
 Δώσ' μου χίλια φιλιά κι ακόμη εκατό,
 κι ακόμη άλλα χίλια και άλλα εκατό!
 Μη σταματάς! Κι ακόμη χίλια και άλλα εκατό.
 Κι όταν πολλές τα αθροίσουμε χιλιάδες,
 θα τα μπερδέψουμε, ούτε εμείς να ξέρουμε 10
 ούτε κανείς γρουσουζής να μπορεί εμάς να μας ματιάξει
 το μέτρημα σα μάθει των αναρίθμητων φιλιών μας.

* Ο ποιητής προτρέπει την αγαπημένη του, Λεσβία (ψευδώνυμο της Κλωδίας, κατά πάσα πιθανότητα συζύγου του Κόιντου Καϊκίλιου Μέτελλου Κέλερ), να χαίρονται τον έρωτά τους αδιαφορώντας για τα σχόλια του κοινωνικού περίγυρου.

8*

Δύστυχε Κάτουλλε, χαζός μην είσαι!
 Αυτό που είδες να χάνεται να το 'χεις για χαμένο.
 Κάποτε ήλιοι λαμπεροί απάνω σου αστράφταν,
 όταν εσύχναζες εκεί όπου οδηγούσε εκείνη
 που αγάπησες όσο καμιά ποτέ δεν θα αγαπήσουν. 5
 Όταν ερωτοπαιχνιδίζατε πολλές φορές κει πέρα,
 όπως το ήθελες εσύ κι εκείνη δεν σου αρνιόταν,
 στ' αλήθεια ήλιοι λαμπεροί απάνω σου αστράφταν.
 Πάνε αυτά! Τώρα δεν θέλει εκείνη. Αρνήσου κι εσύ, αδύναμε,
 άσε την πια να φύγει, μη ζεις στη δυστυχία. 10
 Με πείσμα βάστα κι άντεξε.
 Κορίτσι μου, έχε γεια, τώρα που εσύ δεν θες,
 ο Κάτουλλος πια αντέχει· ούτε γυρέματα ξανά ούτε και παρακάλια.
 Αλλά κι εσύ πόνο θα βρεις όταν κανείς σιμά δεν θα ζυγώνει.
 Κακούργα, αλίμονο, ποια ζήση σε ανιμένει; 15
 Ποιος πια θα σε ζυγώσει; Σε ποιον ωραία θα φανείς;
 Ποιον τώρα θα αγαπήσεις; Ποιανού θα λέγεσαι αγαπητικιά;
 Σε ποιον φιλιά θα δίνεις; Ποιανού γλυκά χειλάκια θα δαγκώνεις;
 Εσύ όμως, Κάτουλλε, άντεξε πια με πείσμα.

* Ο ποιητής θρηνεί για το τέλος της σχέσης με την αγαπημένη του και παρακινεί τον εαυτό του να φανεί δυνατός.

51*

Ἴδιος θεός μου φαίνεται εκείνος,
 κι από θεό ανώτερος, αν να το πω μπορώ,
 αυτός που απέναντί σου κάθεται
 και σε καρφώνει με το βλέμμα
 και σε ακούει να γλυκογελάς. 5
 Κι αυτό μου παίρνει το μυαλό
 του δύστηχου: γιατί
 μόλις που σε κοιτώ, Λεσβία μου,
 λαλιά στο στόμα δεν μου μένει.
 Η γλώσσα μου μουδιάζει, 10
 φλόγα λεπτή κάτω απ' τα μέλη μου κυλάει,
 τ' αυτιά μου κουδουνίζουν
 και νύχτα δίδυμη τα μάτια μου σκεπάζει.

Η απραξία, Κάτουλλε, πολύ βαριά σου πέφτει.
 Την απραξία τη γλεντάς και χαίρεις δίχως μέτρο. 15
 Η απραξία και βασιλείς παλιά κατέστρεψε
 κι ευτυχισμένες πόλεις.

* Διασκευάζοντας ένα ποίημα της Σαπφούς με παρόμοιο περιεχόμενο ο Κάτουλλος καταγράφει τη ζήλια που αισθάνεται βλέποντας την αγαπημένη του να ερωτοτροπεί με άλλον άντρα.

70*

Λέει η γυναίκα μου να παντρευτεί δεν θα 'θελε άλλον από εμέ,
ακόμη και αν ο Δίας ο ίδιος της το ζητούσε.

Λέει. Λόγια όμως που λέει γυναίκα στον φλογερό εραστή της
γράψ' τα στον άνεμο καλύτερα και σε νερό που τρέχει.

* Ο ποιητής, με ανάλαφρη διάθεση, αμφισβητεί τους όρκους πίστης της αγαπημένης του.